

Om højtidelige og uhøjtidelige personnavne

GEORG SØNDERGAARD

Et af de områder hvor stilistiske variationer kan komme til udtryk i det daglige omgangssprog er brugen af personnavne. Denne lille oversigt har tidligere været publiceret i tidsskriftet Mål&Mæle:

Min mor hed Louise, men blev kaldt Isse i den snævre familie og af en del mennesker, som satte pris på hende og som min mor satte pris på. Brugen af dette navn var tegn på, at man hørte sammen henholdsvis følte sig knyttet til hinanden. Det ville ikke være muligt, at man kom til at hedde Isse for alle. Og min mor accepterede bestemt ikke at blive kaldt Isse af alle og enhver. Jeg husker at hun en dag blev tiltalt med "Isse" af et menneske, som min mor egentlig ikke havde noget imod, og de havde såmænd kendt hinanden fra barns ben. Men min mor blev lidt formel – og modparten forstod. Bagefter bemærkede min mor til mig, at det er sørgeligt, at visse medmennesker ikke har fornemmelse for, hvor langt de kan gå.

Eksemplet, som er fra Sønderjylland, viser et interessant forhold i hvad man kunne kalde personnavnets stilistik. Med vores brug af hinandens navne markerer vi de relationer vi har til hinanden. Som eksempel kan nævnes forholdet mellem chef og underordnede i en større virksomhed eller mellem studerende og lærere. Da jeg for mere end 30 år siden læste dansk prosahistorie på Københavns universitet hos Else Dalhoff, sagde man "De" og "fru Dal-

hoff” til læreren. Tanken om at kalde hende Else forekom absurd. At det så siden har ændret sig, betyder ikke at der ingen regler er mere. Der er blot nogle andre regler. Jeg har aldrig fundet det mærkeligt at blive kaldt Georg mens jeg har været lærer på Odense Universitet.

Proprier indtager jo på mange måder en særstilling i sproget, blandt andet derved at de fra et rent semantisk synspunkt kan karakteriseres som ikke-betydningsbærende, hvilket muliggør en række vilkårlige eller halvt vilkårlige ændringer i deres ydre fremtræden. Det kommer blandt andet til udtryk i brugen af diminutive navneformer, også kaldet hypokorismer, et fænomen der er velkendt i næsten alle sprogsamfund i verden. I Danmark har man ikke tidligere ofret hypokorismerne nogen særlig opmærksomhed vel sagtens fordi de lingvistisk set er ret ukomplicerede. Det der er specielt karakteristisk for dem, er noget ikke-sprogligt. Deres præg af fortrolighed, intimitet og individuel emotivitet er noget som tillægges dem i de situationer hvor de bruges afhængigt af de interpersonelle relationer mellem de talende og talesituationen i bredeste forstand. I modsætning til de nabosprog vi normalt sammenligner os med, f.eks. svensk, tysk eller engelsk har dansk ikke noget fast inventar af standardhypokorismer.

Eksemplet ovenfor stammer fra Sønderjylland, hvor brugen af sådanne navneformer tidligere var et karakteristisk træk i almindelig navneskik. Som på så mange andre områder indtager Sønderjylland også hér en særstilling. For den der er interesseret i personnavne, er Sønderjylland absolut den mest spændende egn i Danmark. Her møder vi de karakteristiske kortformer som *Jes* og *Nis* og de tilhørende *-sen* navne *Jessen* og *Nissen* foruden alle de andre, mere specielle *Bahnсен*, *Ehmsen*, *Jefsen*, *Laustsen*, *Tychsen* osv. En række efternavne er specielt knyttet til Sønderjylland. Udover de almindelige, tysksprægede navne kan nævnes en række gamle præs-

teslægters navne: *Ahrends, Boisen, Brorson, Ewald, Fabricius, Monrad, Prætorius, Schmidt* osv.¹

Sønderjylland er det eneste område i Danmark der haft et system af uofficielle standardhypokorismer, svarende til det vi kender fra mange af vore nabolande som f.eks. England, Tyskland og Sverige. Hypokorismer kendes og bruges overalt i Danmark og i alle samfundslag, men kun i Sønderjylland kender man brugen af faste hypokorismer. Det er ikke noget mange har beskæftiget sig med, men f.eks. Anders Bjerrum nævner en del eksempler i sin gennemgang af sønderjyske personnavne og gør opmærksom på, at "vi foreløbig i alt for høj Grad mangler Kendskab til de mundtlige Navneformer fra Sydslesvig og Holsten og delvis også fra Danmark"², og Kristen Møller nævner et par eksempler i sin bog om diminutiver³. Når fænomenet ikke tidligere har været beskrevet udførligt, hænger det vel også sammen med at en udtømmende og tilfredsstillende analyse ikke er mulig. Denne korte artikel har da også et mere begrænset sigte: at gøre opmærksom på fænomenet og sætte det ind i en bredere europæisk sammenhæng.

I de fleste sprog er brugen af hypokorismer et fast element i talesproget. Og i mange sprog har sådanne oprindelige talesprogs-elementer udviklet sig til nye officielle navne. Som eksempel kan nævnes engelsk, hvor der til de almindeligste fornavne findes et sæt af helt faste kortformer, f.eks. *Tom* (for *Thomas*), *Bob* (for *Robert*), *Bill* (for *William*) og mange andre, der bruges konsekvent i uhøjtidelig daglig sprogbrug i stedet for de fuldstændige former, uden at der nødvendigvis ligger noget stilistisk eller følelsesmæssigt i brugen. At kalde USAs tidligere præsident William Clinton er vel utænkeligt.

Til at udtrykke en almindelig velvilje, en fortrolighed overfor navnets bærer har man så i mange sprog et særligt sæt af diminutivsuffikser – i engelsk f. eks. *-y*: *Tommy, Dicky, Billy*. Her kommer

det ganske vist lidt an på situationen idet voksne nok vil være utilbøjelige til at bruge sådanne former til andre voksne. Der kan godt ligge en vis nedladdenhed i et Tommy. At disse y-navne så har været brugt i andre lande som officielle fornavne, kender vi helt tilbage fra forrige århundrede, hvor navne som *Henry*, *Willy* eller *Harry* i begyndelsen var højstatusnavne

Indenfor de givne rammer er kortformer af alle navne mulige selvom visse former er mere almindelige end andre. Det gælder ikke mindst de sønderjyske kortformer. Det er karakteristisk at sønderjyderne på én gang har haft en særlig sproglig kreativitet når det gælder dannelsen af helt frie, originale navneformer, og samtidig har et system af faste kortformer som f.eks. *Kidde* (af *Christian*), *Fidde* (af *Frederik*), *Heise* (af *Heinrich*), *Kløj* (af *Nikolaj*), *Anmigret* (af *Anne Margrethe*), *Elsmis* (af *Else Marie*) og mange flere. Brugen af sådanne former er mere udbredt i Sønderjylland end i det øvrige land. Der er mange flere forskellige og de anvendes i langt større udstrækning.

Går vi 50 år tilbage i tiden, kan vi skelne mellem to typer af kortformer:

- a. familiære former
- b. alment brugte former

Ved en del af navnene kan man opstille rækker af kortformer med forskellig stilistisk valør som f.eks. følgende (af Kathrine):

Trine	Neutral
Tinne	Almindeligt brugt
Kati	
Kata	Familiære former

Det er meget vanskeligt at karakterisere de familiære formers emotive indhold og stilistiske funktion generelt da der er tale om individuelle dannelser, der fungerer forskelligt i forskellige situationer, afhængigt af hvem der bruger dem om hvem og under hvilke omstændigheder.

Som en meddeler beretter:

M.S.: "Havde man først fået et sådant navn, så hed man det til gengæld også for stort set hele sin omverden. Jeg fornemmer det faktisk som et totalt navneskifte."

De alment brugte kortformer anvendtes – når de blev anvendt – med næsten fuldstændig konsekvens. Et afgørende men til gengæld også meget vanskeligt spørgsmål bliver så: Hvornår blev de brugt? Generelt svar: Når jævnaldrende og socialt ligestillede personer – såkaldt "almindelige" mennesker – snakkede sammen i almindelige daglige situationer.

Som nævnt er det de alment brugte kortformer der er det mest påfaldende træk i sønderjydernes navnepraksis. Familiære kortformer og egentlige kælenavne kender vi i alle egne af landet og i alle sprogsfærer men ikke brugen af faste kortformer, et forhold som sønderjyderne også selv er bevidste om:

T.H.: "Tidligere blev man simpelthen ikke accepteret som sønderjyde, hvis man ikke selv brugte sådanne navne."

Faste kortformer er som nævnt også et karakteristisk træk i mange andre sprog. Mest nærliggende er det vel her at nævne det system af kortformer, der bruges i tysk. De tyske kortformer lader sig for en stor dels vedkommende systematisere. I sin artikel om kælenavne skelner Rainer Frank mellem følgende hovedtyper⁴:

FORKORTEELSE

alene	Su (af Susanne)	Grex (af Gregor)
	Wolf (af Wolfgang)	

FORKORTEELSE

+ chen	Ruthchen (af Ruth)	Bertchen (af Bertold)
	Juttchen (af Jutta)	Hartchen (af Hartmut)

FORKORTEELSE

+i/y	Andi (-y) (af Andrea)	Hermi (af Hermann)
	Gissi (af Gisela)	Ulli (af Ulrich)
	Gabi (-y) (af Gabriele)	Wölfli (af Wolfgang)

Schweizerne har ord for at være særlig ivrige brugere af kælenavnsformer. Her skal nævnes nogle eksempler, ordnede efter Frank's system:

FORKORTEELSE

alene	Sepp (af Joseph)	Bast, Basch (af Sebastian)
-------	------------------	-------------------------------

FORKORTEELSE

+ i	Robi, Röbi (af Robert)
-----	------------------------

FORKORTEELSE

+ li	Trudli (af Gertrud)	Klärli (af Klara)
	Mäxli (af Max)	

FORKORTEELSE m.

omlyd	Päul (af Paul)	Mäx (af Max)
-------	----------------	--------------

Ved visse navne er der hele serier af afledninger med forskellig stilistisk valør, f.eks. følgende former af *Gertrud*:

Trudi	let hypokoristisk
Trudeli	stærkt diminuerende
Trudle	groft, ofte let nedsættende

At det ikke er nogen tilfældighed, viser følgende citat fra “Die Weltwoche”:

In der Schweiz ist die Unsitte – es ist wirklich eine! – sehr verbreitet, den Eigennahmen des Kleinkindes durch das Anhängen der Verkleinerungssilbe “li” zu verniedlichen: Hans-li, Eve-li, Marianne-li. Viele Kindern haftet diese Koseform während der ganzen Schulzeit, jabis in die Zeit des Erwachsenseins an und bedeutet für sie eine dauernde un bewusste seeliche Belastung. Sie fühlen sich nicht ernst genommen und kommen in eine unbewusste Abwehrhaltung hinein.⁵

Også fra de romanske sprog kunne der gives et righoldigt udvalg af eksempler, hvad vi dog vil afstå fra her idet vi til sidst vil koncentrere os om kortformernes sprog frem for noget: russisk. Det er et generelt træk ved russisk at der til ethvert substantiv kan dannes et stort antal diminutivformer, f.eks. til ordet *mat*, ‘moder’: *màma*, *màtúska*, *màmuska*, *màmasa*, *màmka*, *màmocka*, *màmenka* etc. De er opbygget på samme måde som diminutivformer i de andre sprog: til en del af ordet føjes et særligt suffiks der er hentet fra sprogets system af suffikser – i dette tilfælde de diminuerende. Det gælder selvfølgelig også for personnavnenes vedkommende. Her er f.eks. de almindeligste afledninger af navnet *Aleksandr*⁶

Al-	Aleksa-	Aleksan-
Alek	Aleksasa	Aleksanja
	Sasa	Sanja
	Sasok	Sàn'ka
		Sasura
		Sura

Til hvert af disse "halvnavne" kan der nu dannes en nærmest ubegrænset række af diminutivformer, f.eks. til *Sùra*: *Sùrenok*, *Sùrusa*, *Sùrisce*, *Sùrisecka*, *Sùrusecka* m.fl. Selvom de mange former ikke er helt entydige, lader de sig dog indordne på en skala som f.eks. disse former af navnet *Jùrij* med hver sin værdi:

positive former:	Jùrocka, Jùrik
neutral form:	Jùrka
negative former:	Jùrisce, Jùraska, Jùriska, Jùrcisce

Brugen af de russiske navneformer kan næsten bedst illustreres med et eksempel fra en bestemt russisk landsby hvor forskellige former af to meget almindelige fornavne *Ivàn* og *Màrija* varierer i indholdsværdi alt efter hvem der anvender dem – om hvem. Der er forskel på om man er barn og bruger en bestemt form af en voksens navn, eller om den talende selv er voksen. For eksempel er former som *Vàn'kja* og *Màn'kja* helt neutrale når voksne anvender dem om børn. Når voksne derimod bruger dem om andre voksne, får de straks en antydning af noget nedvurderende. Man kan ikke sige *Vàn'kja* til enhver *Ivàn* og regne med at det bliver opfattet på samme måde.

Almindeligvis er det *Vànja* og *Mànja* der er de neutrale, men her i dette sprogsamfund får disse former – i hvert fald når de anvendes om børn – ofte præg af kælenavne. Endelserne *-usko* og *-uska* giver navnene et familiært, fortroligt præg undtagen når de anvendes om ældre mennesker. Så er *Ivanusko* og *Marjuska* helt neutrale. Noget lignende gælder for flere andre suffikser der er knyttet til forskellige aldersklasser og kun bliver subjektivt ladede når de anvendes om personer i andre aldersgrupper end dem de tilhører.⁷

For øvrigt har vi en del russiske kortformer i vort eget navnerepertoire, både mere almindelige former som *Anja* (af *Anna*), *Nina*

(af *Anna*), *Sonja* (af *Sofia*) og *Katinka* (af *Katarina*) og også en del mindre almindelige, f.eks. *Manja* (af *Maria*) eller *Tanja* (af *Tatjana*), navne som hos os – i modsætning til hjemlandet – er officielt accepterede og ikke har nogen subjektiv værdi.

NOTER

- 1 jfr. min artikel om de dobbelte -sen navne i Sønderjylland i *Pluk* 1988:3 s. 1-15
- 2 Anders Bjerrum, "Sydslesvigske Personnavne" i *Danske Studier* 1934, s.21-42
- 3 Kristen Møller, *Diminutiver i moderne dansk* (Kbh., 1943), s. 50
- 4 Rainer Frank, "Kosenamenbildung und Kosenamenbildungstendenzen in Ruhrgebiet", *Onoma*, 19 (1979), s. 511-27
- 5 Her citeret efter Rosa Katz, *Psychologie des Vornamens* (Bern, 1964), s.91-92
- 6 Eksemplet er fra A. A. Reformatskij, "Stellung der Onomastik", *Sowjetische Namenforschung* (Berlin-DDR, 1975), s. 11-32
- 7 Jfr. A. V. Superanskaja, "Kurznamen und Namen mit Suffixen der subjektiven Bewertung", *Sowjetische Namenforschung* (jfr. note 6), s.143-165

SYSTEMATISK OVERSIGT OVER DANSKE HYPOKORISMER

Forkortelse + e

Kalle (af Carl) Tinne (af Cathrine)
 Kidde (af Christian)

Forkortelse med s-indskud

Ingse (af Inge(r)) Dotse (af Dorte)
 Misse (af Marie)

med n-ændelse

Vibsen (af Vibeke)

Forkortelse + er

Bigger (af Birgit) Tobber (af Torben)
 Asser (af Aksel)

med s-indskud

Topser (af Torben)

Forkortelse +en

Betten, Bitten (af Elisabeth/Birthe)

med s-indskud

Ingsen (af Inge(r))

Forkortelse +i

Kuddi (af Kurt) Rudi (af Rudolf)

Forkortelse alene

Mik (af Michael) Dot (af Dorthe)
 Fie (af Sofie)

med s-indskud

Vibs (af Vibeke) Mis (af Marie)
 Ges (af Georg/Gert)

Reduplikation

Fiffi (af Sofie) Mimi (af Marie)
 Ditti (af Christine)

Forkortelse af flerleddede navne

Sjønne (af Niels Jørgen)
 Svogge (af Svend Åge)
 Anmigret (af Anne Margrethe)
 Elsmis (af Else Marie)

GEORG SØNDERGAARD F. 1938, CAND.MAG. PENS. LEKTOR FRA SYDDANSK UNIVERSITET. HAR BL.A. UDGIVET DANSKE FORNAVNE (1982) OG DANSKE EFTERNAVNE (1983), REVIDERET OG UDBYGGET TIL DANSKE FOR- OG EFTERNAVNE (2002).